

Václav Vaněček, Mistr Viktorin Cornelius ze Všehrd a další vývoj českého právníctví. Rozpravy ČSAV, řada společenských věd, roč. 70, sešit 9 Praha, NČSAV, 1960. 60 stran.

Dílo Viktorina ze Všehrd je nesporně významným článkem našeho kulturního dědictví. Objasnění jeho významu v dějinách české kultury patří proto mezi přední úkoly i dluhy naší socialistické vědy. S vědomím, že jen ona je schopna nalézat spolehlivou odpověď tam, kde dřívější věda nutně selhávala, přistupoval Václav Vaněček ke svému pojednání, jehož cílem si stanovil ukázat, jaký byl vývoj společenského vlivu Všehrdova právníckého díla od doby jeho vzniku až po přítomnost. Vaněček jako právní historik neřeší tedy a nechce řešit problém dějinného významu celého díla Všehrdova, nýbrž pouze jeho právnícké složky, kterou pokládá z jeho díla za nejdůležitější, problém, při jehož řešení náleží právní historii pochopitelně hlavní slovo. To však neznamená, že Vaněček nepřihlíží také k výsledkům jiných vědeckých disciplín, které se Všehrdovým dílem zabývaly, především literární historie.

Vaněček se ve svém pojednání soustředil především ke kritickému rozboru oprávněného předpokladu, že spolu s nepřetržitým povědomím o existenci Viktorina ze Všehrd a jeho díla od 16. stol. podnes se udržovala i nepřetržitá znalost jeho právníckého spisu a současně i jeho odborný a politický ohlas. Tímto pracovním východiskem je určena i základní metoda pojednání, spočívající v kritickém a nejednou objektivním hodnocení ohlasu Všehrdova právníka a jeho právníckého díla u jednotlivých autorů v chronologickém sledu, počínaje 16. stol. Vzhledem k uvedenému východisku bylo proto nutné zaznamenávat i ohlas negativní, tj. ta místa ze starší literatury, kde se hovoří sice o Všehrdovi, nikoli však o jeho díle právníckém, anebo ty spisy, kde se hovoří o českém právníctví, ale zmínka o Všehrdovi se neděje.

V duchu zvolené metody je pojednání rozděleno do čtyř oddílů. V prvním z nich se Vaněček zabývá ohlasem Knih devaterých ve století po autorově smrti a dochází k závěru, že přes Všehrdovu proslulost za jeho života upadlo dílo již v předbělohorské době v zapomenutí a bylo známo sotva podle jména. Druhý oddíl pojednání je věnován ohlasu díla od Bílé hory až do konce feudální epochy, tj. do r. 1848. I pro tuto dobu až po osvícenství zjišťuje Vaněček chybějící přímou znalost Knih devaterých, s jedinou výjimkou Proškovského, jehož spis z r. 1664 svědčí, že je měl v rukou. Je to zároveň jediný případ použití Knih devaterých v odborném právníckém spise za celou epochu feudalismu. Knihy devateré byly tak prakticky objeveny až v obrození, které na nich hodnotilo především jejich vlastenecký ráz a jejich jazykovou stránku. Tehdy byly také — i když okleštěny censurou — poprvé vydány tiskem.

Pro třetí oddíl pojednání, vyhrazený vlivu Všehrdova díla v epoše kapitalismu, Vaněček vědomě pozměňuje dřívější metodu výkladu, která pro dané období přestala být výhodná. Nejde totiž v této době už o jednotlivé ohlasy, ale o rostoucí přímé odborné i politické působení díla, kdy se vytváří celkové pojetí Všehrdova právníka, jak nám je zanechala buržoasní věda. Vzhledem k tomu, že již v celém předchozím výkladu se Vaněček průběžně vyrovnával s jejími jednotlivými poznatky a názory, mohl se zde omezit na hlavní mezníky poznávání Všehrdova právníckého díla a jeho působení a soustředit pozornost k jejich historické analýze. Ukazuje přitom, jak bylo Všehrdovo dílo vládnoucí buržoasií mnohostranně využíváno v jejích politických zápasech a kulturních snahách i jak bylo ideologicky zneužíváno ve prospěch jejích

třídních zájmů. Přes nepopíratelné zásluhy tehdejší mladé právní vědy o poznání a popularizaci Všehrdova díla docházelo i k jeho nezdravé glorifikaci, k zastírání a uhlazování rozporů, takže sotva byla odstraněna nedorozumění a omyly z dřívějších, vytvářely se nové chybné názory, plynoucí z nekritického přeceňování. Některé z nich se udržují podnes, třebaže byly nověji vyvráceny.

Je to např. názor, že Všehrd čerpal pro své dílo přímo z desk a že tak v Knihách devaterých zachránil mnoho z deskových záznamů, které by se byly jinak v důsledku zkázy desk nedechovaly, což je opodstatněno jen v zcela nepatrné míře, dále názor, že Všehrd zůstal ve svém díle prost vlivu římského nebo kanonického práva, i názor, že Knihy devateré představují podstatný přínos k poznání původního staročeského práva.

Na podkladě svých zjištění dochází Vaněček k pozoruhodnému závěru, že „na české právnictví a skrze ně dále působil Všehrd mnohem více za vlády kapitalismu než ve své vlastní době a kdykoliv potom až právě do 60. let 19. století“.

V závěrečném čtvrtém oddíle svého pojednání uvažuje Vaněček o významu Všehrdova právního díla pro dnešek. Přiznává mu zde v první řadě důležité místo v dějinách české vědy, a to hlavně pro humanistickou, již moderní vědeckou metodu v díle uplatněnou, již Všehrd předstihl svou dobu. Upozorňuje i na Všehrdovo originální a individuální pojetí českého obyčejového práva jako ustáleného právního systému. Přiznává Knihám devaterým dobově aktuální, vysloveně politický charakter a vysoký cíl, jímž bylo postavit nepřekonatelnou překážku do cesty panstvu v jeho snaze po kodifikaci práva ve vlastní prospěch. Pro tuto vlastnost díla označuje Všehrda za předního literárního bojovníka proti panské oligarchii. Vaněček však nezastírá ani četné rozpory, které Knihy devateré obsahují a které vyžadují bližšího zkoumání. Jedním z nich je i fakt, že Všehrd přes humanistický poměr k pramenům a přístup k látce zůstává jako právník na půdě domácího feudálního práva a tedy i na půdě feudálních zájmů a neusiluje nijak o recepci práva římského. Z dalších úkolů, které je třeba řešit — vedle přípravy moderní edice Knih devaterých, založené na jejich původní literární podobě — poukazuje Vaněček v závěru tohoto oddílu na potřebu ideového rozboru díla, na potřebu analýzy jeho třídního obsahu a Všehrdovy společenské kritiky.

Za nejvýznamnější přínos Vaněčkova pojednání považují závěr z prvního oddílu práce, že to byly hlubší politické příčiny, které způsobily brzké zapomenutí Všehrdova právního díla. Pro ně muselo být umlčeno a nesmělo být vydáno tiskem ani v době svého vzniku, ani po více než tři sta let potom (i když šlo o politické příčiny v každé době různé). Vaněček v této souvislosti bystře upozorňuje na význam Lupáčova sdělení, že toto dílo, spolu s ostatní všehrdovskou pozůstalostí, je „skryto v soukromých zdech“ a tak nepřístupno veřejnosti. Bylo to v první řadě stanovisko politického odpůrce, které Všehrd v Knihách devaterých zaujal vůči panské oligarchii, co rozhodlo o osudu díla i jeho autora, protože šlo nadto o politického odpůrce vyzbrojeného praktickou znalostí zemského práva a k tomu i vzdělaného a literárně nadaného. Vaněček nepokládá prozatím za jasné, kdy Všehrd toto stanovisko zaujal, ale neváhá spatřovat — nepochybně právem — i roztržku s Hasištejnským v souvislosti s prvými vnějšími projevy tohoto stanoviska. Připouští sice, že Všehrd byl pro svůj původ již od mládí „ovlivňován měšťanským politickým stranictvím proti šlechtě a zvláště proti panskému stavu“, ale naše dosavadní zna-

lost dějin této doby mu nedovoluje posoudit, do jaké míry byl Všehrd „mluvčím a reprezentantem určitých vrstev a po případě přímo exponentem některé konkrétní skupiny politických činitelů, např. měst“. K tomu Vaněček uvádí několik důvodů, proč nelze Všehrdův poměr k městskému stavu zjednodušovat. Zjednodušovat jej jistě nelze, přesto však mám za to, že uvedené doklady negativního vztahu k Pražanům nejsou tak jednoznačné, jak se snad na první pohled zdá. Zato je nutno s Vaněčkem plně souhlasit v tom, že Všehrd v mládí ani později nebyl vzdálen nejradikálnějším hnutím pražské chudiny.

Vaněček má ve své práci stále na zřeteli, že Všehrd byl humanista, a to i v Knihách devaterých. Humanistické znaky díla vidí Vaněček daleko šíře, než je vidělo předchozí bádání. A skutečně, Všehrdovo místo v dějinách české kultury není dáno a nelze je určit pouze na základě právníkové složky jeho díla. Ani tuto složku samu nelze po mém soudu pochopit bez zřetele k Všehrdovu humanismu. Jen studium Všehrdova díla jako celku může vést k nalezení spolehlivé odpovědi na otázky, které ještě dnes skýtá, i když zatím ne na všechny. Nutností takového komplexního studia je si Vaněček vědom, jak vyplývá již z úvodu k pojednání.

Navíc se však domnívám, že Všehrd je především humanista a zůstává především humanistou i jako právník. I v tom je podle mého názoru obsažena část odpovědi na otázku, proč už doba bezprostředně po jeho smrti nevyzdvihuje zvláště právě jeho právníkové dílo nebo o něm dokonce mlčí. Všehrd byl i pro ni především humanista — i když se tomu tak neříkalo. Již Všehrdův současník a druh Krasonický se o jeho právníkém díle nezmiňuje, ale zmiňuje se o jeho učenectví, do něhož bezpochyby i jeho právníkové dílo zahrnoval, protože je nemohl neznat a neměl důvodu, aby o něm mlčel záměrně.

Z Krasonického zpráv, které nám o Všehrdovi zanechal, především ve spise O učení, vysvítá, že o něm věděl překvapivě mnoho. Proto také interpretace Krasonického zpráv o Všehrdovi by byla vděčným úkolem všehrdovského bádání. Na podkladě sdělení Krasonického lze např. vyslovit pravděpodobnost Všehrdova povýšení do vladyckého stavu.

Chybili bychom však, kdybychom proto, že u Všehrda postrádáme určité vlastnosti, které jsme si uvykli u humanistů spatřovat (např. kosmopolitismus nebo nekritický obdiv pro antiku včetně římského práva), soudili, že byl nedůsledným nebo neplným humanistou, či že byl humanistou méně než ti, u nichž uvedené vlastnosti nalézáme; to platí i vzhledem k jeho právníkému dílu. Opak je totiž pravda. Všehrd dokázal už koncem 15. stol. hluboce domyslet význam přínosu humanismu pro národní kulturu a to, k čemu dospěl, dovedl i do důsledků naplňovat v celé své činnosti. A nezůstal v ní sám. Právě své pojetí humanismu dokázal získat i nadšené následovníky, kteří toto pojetí dále rozvíjeli. Všehrd tak uvedl v život nový proud v českém humanismu, charakteristický svou národní specifičností, přesto však nikoli méně humanistický. Pro Všehrda humanismus neznamenal jako pro jeho současníky pěstovat po vzoru Římanů latinský jazyk — pro něho humanismus znamenal po vzoru Římanů pěstovat vlastní jazyk. (Netřeba podotýkat, že toto pojetí následování antického vzoru později obecně zvítězilo a dnes spatřujeme právě v tom jednu z nejdůležitějších složek humanistického přínosu evropské kultury.) Důsledně též postoj zaujal Všehrd i k českému právu, kterého si dovedl vážit stejně jako Římané práva římského. Neviděl a nemohl vidět třídní pů-

vod a charakter českého práva — pro něho to bylo prostě právo vytvořené předky a není pochyby, že právě podle vzoru římského práva pojímal i české právo jako hotový systém. Proto se mu panská libovůle v zacházení s tímto právem musela jevit jako jeho porušování ze strany vládnoucí třídy.

Vycházíme-li z celku Všehrdova díla, pomůže nám to zodpovědět i otázku, v zájmu které společenské skupiny psal své Knihy devatery, aniž bychom problém zjednodušovali. Stačí vzpomeneme-li Všehrdova programu národního humanismu v památném přípise knězi Jírovi z r. 1495, kde znárodnění humanismu je výslovně spojováno s prospěchem měst. Vzhledem k Všehrdovu měšťanskému původu a měšťanskému politickému stranictví, které Vaněček připouští, stěží lze pochybovat, že týž prospěch Všehrd sledoval i ve svém právnickém díle, které vzniklo brzy potom. Soudíme-li s Vaněčkem, že „Všehrd byl ve své době předním literárním bojovníkem proti panské oligarchii“, nelze si představit, že by proti ní bojoval jako jednotlivec. Ale i kdyby tomu tak bylo, pak stejně — ať chtěl nebo nechtěl (a proč by nechtěl?) — stával se jeho postoj totožným s postojem a zájmy měst, jakkoli ještě netvořila politickou jednotu. I dopis Zdeňka Kostky, třebaže až z r. 1502, svědčí, že Všehrd psal ve jménu určité politické síly v zemi. A nebylo jiné politické síly v zemi, která se mohla šlechtě postavit, než měšťanstvo. Také bojovně protipanské politické měšťanství Všehrdova nejbližšího humanistického spolupracovníka a následovníka Řehoře Hrubého nedovoluje pochybovat o tom, z kterých pozic Všehrd vycházel. Stejně z hlediska měšťanských zájmů je třeba chápat i Všehrdovu lásku k míru a odpor k válce, protože s týmiž projevy setkáváme se i u Hrubého, přičemž zřetel k prospěchu měst je u něho jasný.

Pokud jde o otázku, odkdy lze datovat Všehrdův protipanský postoj, rád bych zde upozornil na panský soudní nález z 1. června 1493 (Palacký V, 1, 1865, 340), o němž se v souvislosti se Všehrdem zmiňoval už Rybička (ČČM 1856), jehož význam potenciálního posledního impulsu pro Všehrdův postoj zůstává však dosud nedoceněn. I tento motiv poskytuje svědectví, že Všehrd vycházel z pozic měšťanstva.

Závěrem lze k Vaněčkově pojednání říci, že nejen splnilo, ale daleko přesáhlo stanovený úkol prozkoumat vývoj vlivu Všehrdova právníckého díla od jeho vzniku. Vaněček tím, že vychází ze všehrdovské literatury v nejširším smyslu od 16. stol. po dnešek, že ji nejen v úplnosti shromažďuje, ale i kriticky hodnotí, dává nejlepší příklad zmiňovaného komplexního studia Všehrdova díla, jehož nutnost si uvědomuje. Dále tím, že upozorňuje na všechny omyly, porůznu roztroušené a stejně porůznu vyvrácené — pokud se s nimi nevyrovnává sám —, usnadňuje orientaci všem příštím všehrdovským badatelům, ať již z kteréhokoli oboru. Mimoto před ně staví i řadu naléhavých studijních problémů. Vaněčkově pojednání, vydané k 500. výročí Všehrdova narození, představuje tak základní monografii moderního všehrdovského bádání.

Emil Pražák